

Cilt/Volume 1, Sayı/Issue 2, Aralık/December 2023, ss. 87-104
Geliş Tarihi-Received Date: 18.11.2023
Kabul Tarihi-Accepted Date: 17.12.2023
Araştırma Makalesi - Research Article

HURÛFİLİK TEMALİ BİR BEKTAŞI YAZMASI: *DER BEYÂN-I İLM-İ ALİ E'L-MURTEZA VE KEŞF-İ SIRR-I HÛNKÂR HACI BEKTAŞ VELÎ*

(A Hurufism-Themed Bektashi Manuscript: *Der Beyan-ı Ilm-i Ali E'l-Murteza ve Keşf-i Sırr-i Hunkar Haci Bektash Velî*)

Cumhur ÖZKOLAÇIK¹

ÖZ

Hurûfilik, XIV. yüzyılda Fazlullah Esterâbâdî tarafından İslam kaynakları referans alınarak geliştirilen mistik bir akımdır. Fazlullah-ı Hurûfi olarak da bilinen bu akımın liderinin ölümü sonrası tahkikatlara uğrayan halifeleri İran'dan ayrılarak bu düşünceyi farklı coğrafyalara taşımıştır. XV. yüzyıl itibarıyla Anadolu'da da görülen Hurûfiler, Bektaşî tekkelerinde faaliyette bulunmuş ve Hurûfiliğe dair bazı metotları bu tarikâta transfer etmişlerdir. Ancak, zamanla Hurûfilerin Bektaşî tekkelerinde etkinliği zayıflamıştır. Yine de Hurûfiliğin temel kaynaklarından olan *Cavidanname*, *Dürr-i Yetim*, *İşkname* gibi eserlerde yer alıp Bektaşî inancına uygun öğeler içeren pasajlar Bektaşîler tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Ancak bu kullanımın boyutu Hurûfi inancını aktarmaktan ziyade Hurûfilerin kullandığı metotların özlü ve örtülü aktarım gücünden istifade etmektir. 1898 yılında istinsah edilen *Köluaçık Hacım Sultan Velayetnâmesi*'nin Karaca Köyü (Leğenzade Hüseyin Ağa) Nüshası da bu bakımdan bir örnek teşkil etmektedir. Hacı Bektaş Velî Dergâhına bağlı bir ocak olan Köluaçık Hacım Sultan Ocağı'na mensup Şehit Hüseyin Efendi (Dede) tarafından istinsah ettirilen bu velayetnâmenin devamına, Bektaşîlikte büyük önem atfedilen on iki imam ve on dört masum-u pak'ın adlarını harflerle ilişkilendiren ve muhtemelen Hurûfilikle ilgili daha kapsamlı bir yazmadan alınan bir pasaj yazdırılmıştır. Hazreti Ali'nin ilmi ve Hacı Bektaş Velî'nin keşfi olarak sunulan "*Der Beyân-ı İlm-i Ali E'l-Murteza ve Keşf-i Sırr-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî*" başlıklı müellifi meçhul bu metin, çalışma kapsamında tarihi arka planı ve Bektaşîlik-Hurûfilik

¹ Bağımsız araştırmacı. c.ozkolacik@gmail.com. ORCID: 0000-0003-1060-1590

ilişkisinin XIX. yüzyıldaki durumuyla birlikte incelenecek ve çeviriyazısı ile orijinal metni yayımlanarak bu sahada yapılan araştırmalara katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşilik, Hurûfilik, Hacım Sultan Ocağı, yazma, çeviriyazı.

ABSTRACT

Hurufism is a mystical sect developed by Fazlullah Esterabadi in the 14th century with reference to Islamic sources. The caliphs of this sect underwent investigations after the death of the leader of this sect, also known as Fazlullah-i Hurufi, and left Iran to carry this idea to different geographies. Hurufis, who had been also seen in Anatolia since the 15th century, had been active in Bektashi tekkes; so they transferred some methods of Hurufism to this sect. However, over time, the effect of Hurufis in Bektashi tekkes was weakened. Even so, the passages in works such as Cavidanname, Durr-i Yetim, Işkıname which are some main sources of Hurufism and also contain some elements appropriate to the Bektashi faith, have continued to be used by the Bektashis. However, the extent of this use is to take advantage of the concise and implicit transmission power of the methods used by the Hurûfis rather than transmitting the Hurufi faith. The Karaca Village copy of Koluacik Hacim Sultan Velayetname written in 1898 is also an example in this regard. After this velayetname part, which was issued by Sehit Huseyin Efendi (Dede), a member of the Koluacik Hacim Sultan Odjak, an odjak hierarchically linked to the Hacı Bektaş Velî Dergah, there is a passage containing the names of twelve imams and fourteen innocents, who are attributed great importance in Bektashism. Presented as a science of Hz.Ali and a discovery of Hacı Bektaş Velî, this text bearing the title “*Der Beyan-ı İlm-i Ali E'l-Murteza ve Keşf-i Sırr-i Hünkar Hacı Bektaş Velî*” will be examined with its historical background and status of Bektashi and Hurufi relations in 19th century within the scope of the study and the original will be published in translation and made a contribution to researches in this field.

Keywords: Bektashi Order, Hurufism, Odjak of Hacim Sultan, manuscript, transcription.

GİRİŞ

Hurûfilik, XIV. yüzyılın ikinci yarısında İran'ın Esterâbâdî kentinde yaşayan; önceleri rüya tabiri ile ün salmışken harfler ile tanrısal sırları açıklamaya yönelik geliştirdiği sistem ile mürit tutup ulûhiyetini/mehdiliğini ilan eden Fazlullah isimli bir kişi tarafından kurulmuştur (Gölpınarlı, 1973: 7). Bu sisteme göre, Allah'ın varlıkta müşahede edilmesinin, Arap alfabesinde yer alan yirmi sekiz harf ve bunlara ek olarak huruf-u mucem denilen Farsçadaki dört harfle mümkün

olması nedeniyle varlığın hakikatine ermek için bu harfleri kavramak gerekmektedir (Usluer, 2016: 21-22). Fazlullah Esterâbâdî, bu amaçla harflerin kullanımını kendine özgü bir yaklaşımla sistematik hale getirmiş ve bu öğretiyi başta İran olmak üzere geniş bir coğrafyada yaymıştır (Usluer, 2016: 21-22).

Harflerin gizli manalarına atıf yapma ve sembolik kullanımlar İslam dünyasında ilk kez Hallâc-ı Mansûr ile sistematik hale gelse de yaygınlık kazanamamıştır. Zira, ana akım hareketler bu tür mistik inançları Bâtını olarak suçladığı için bu mistik inançlar geniş kitlelere yayılamamıştır. Ancak, yaşadığı dönemde ilmi ile büyük bir şöhrete ulaşan İbnü'l Arabî'nin harflerin ilmüne dair eserlerini ortaya koymasıyla bu suçlayıcı yaklaşım zayıflamıştır (Attar, 2006: 30-31). İbnü'l Arabî'nin eserlerinin kabul görmesi ise Hurûfiliğin nispeten daha rahat bir ortamda gelişmesine zemin hazırlamıştır. Ancak, Hurûfileri bir tehdit unsuru olarak gören Sünnî ulema, Hurûfilerin Sünnî fikhını esas alıp ezan, abdest ve namaz gibi ibadetleri bu minvalde tarif etmesine (Usluer, 2016: 26) rağmen Hurûfileri Bâtını veya Şii olmakla itham etmekten ve İslâm dairesinden dışlamaktan geri durmamıştır. Bu nedenle, Hurûfiler tahkikatlara uğramış ve cezalandırılmıştır.

XV. yüzyılın başlarında ulemanın şikâyeti ile Timur'un oğlu Mirân Şah tarafından yakalanan ve Şirvan'da Alıncak Kalesi'nde yargıldıktan sonra kadı Bâyezîd'in fetvasıyla idam edilen Fazlullah Esterâbâdî'nin halifeleri ve müritleri dağılmıştır. Dağılan halifeler bu inancı farklı coğrafyalara yaymıştır (Aksu, 1998: 409). Fazlullah'ın bazı halifeleri de Anadolu'ya geçerek başta Bektaşîler olmak üzere Melâmî, Kalenderî, Halvetî ve Mevlevî zümrelerde iz bırakmıştır (Usluer, 2016: 20). Hurûfilik bilhassa Bektaşîliğe tesirde bulunmakla beraber geniş bir sahaya yayılan Bektaşîlerin tamamına aynı şekilde nüfuz edememiş; Anadolu'ya nispetle Balkanlarda daha etkin olmuştur (Usluer, 2009: 181). Hatta Usluer'e (2009: 181) göre, Fazlullah Esterâbâdî bazı Arnavut Bektaşîleri tarafından Hacı Bektaş Velî'nin mürşidi olarak bilinmiştir.

Hurûfiliğin Anadolu'da varlık gösterdiği ilk dönemde Bektaşîler nezdinde etkisinin nispeten fazla olmasında, Bektaşîler ile Hurûfilerin on iki imam ile on dört masum-u pak sevgisi, Hacı Bektaş Velî'nin *Makâlât* adlı eserinde de işlendiği gibi insanın âlem-i sagîr olarak tasviri ve anasır-ı erbaa ile insan-kainat ilişkisinin açıklanmaya çalışılması gibi inançsal benzerlikler etkili olmuştur (Ballı, 2010: 176). Ehlibeyte meveddet ve vahdet-i vücûd dairesinde hâsıl olan bu yakınlık sayesinde

Hurûfiler Bektaşî tekkelerinde bir dönem varlık gösterebilmiş; fakat Hurûfilerin Osmanlı'da da tahkikata uğramasına paralel olarak bu etki azalmaya başlamıştır. Ancak, yukarıda da ifade edildiği üzere bu etkileşim Bektaşîliğin inançsal yapısında bir bozulmaya sebebiyet vermemiştir. Zira Bektaşîlik, muhtelif tarikâtlardan çeşitli boyutlarda etkilense de kendine has yapısını her zaman korumuş ve inançsal katmanlarını oluşturan akımlardan bağımsız bir karakter sergilemiştir (Kahraman, 2018: 98-99).

Diğer taraftan, Bektaşîler bilhassa Osmanlı'nın son devrinde Hurûfilikle suçlanmış; Harputlu İshak Efendi ve Sadık Vicdanî tarafından bu dönemde yayımlanan eserlerde Bektaşîliğin ikinci devresinin temellerinin Fazlullah'ın halifelerinden Ali el-A'lâ tarafından atıldığı iddia edilmiştir (Aksu, 1998: 410). Harputlu İshak Efendi tarafından Hurûfilik ile Bektaşîlik karıştırılarak Bektaşîlik düşmanı bir çizgide dile getirilen bu iddialar Birge (1991: 67-71) tarafından irdelenmiş ve asılsızlığı ortaya konmuştur. İshak Efendi'nin iddialarına ilk yanıt ise Bektaşîlerden gelmiş ve bu amaçla Ahmet Rıfat Efendi tarafından telif olunan *Mir'atü'l-Makasid* adlı eserde Hurûfilerin Allah'ın zâtı ve sıfatı, Kur'an'ın, bilinen ve bilinmeyen bütün mevcudatın harflerden ibaret olduğuna inanmaları nedeniyle müşrik oldukları dile getirilmiştir (Ballı, 2010: 175). Ayrıca, Bektaşîliğin son dönemdeki en üretken temsilcilerinden Bedri Noyan Dedebaba (Noyan, 1999: 291) da Hurûfilik ile Bektaşîlik arasında uzak-yakın bir ilgi ve ilişki bulunmadığını kuvvetle vurgulamıştır. Bektaşîler her ne kadar Hurûfiligi reddetse ve Hurûfi inancını taşımasa da Bektaşî şairler eserlerinde Hurûfi öğelerini, bilhassa vahdet-i vücûda dair öğretileri aktarmak üzere bu öğelerin Hurûfi inancının birer unsuru olduğunu bilmeden kullanmıştır (Usluer, 2016: 20).

Bu çalışmada ele alınan metin ise Bektaşîlikte kutsiyet atfedilen on iki imam ile on dört masum-u pak'ın adlarını harfler ve insan yüzünde yer alan hatlarla ilişkilendirerek mistik bir anlatım yoluyla tarikât müntesiplerine aktarmak amacıyla bazı Hurûfi metotlarında istifade edilerek hazırlanmış ve Bektaşîliğin dedegân kolunda yer alan Koluvaçık Hacı Sultan Ocağı dedelerinden Leğenzade Hüseyin Ağa (Şehit Hüseyin Efendi) tarafından 1898 yılında istinsah ettirilen Hacı Sultan Velayetnâmesi ile aynı cilt içinde "*Der Beyân-ı İlm-i Ali e'l-Murteza ve Keşf-i Sırr-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli*" başlığı ile kaydedilmiştir. Metinde kullanılan metotlar, Hurûfi kimliğinden sıyrılarak kullanımı örneklendirmesi ve alışılmışın haricinde dedegân koluna ait bir kaynak yer alması bakımından önem

arz etmektedir. Gölþınarlı'nın (1973) Hurûfilik metinleri katalogunda da rastlanılamayan bu eserin², çalışma kapsamında çevriyazısıyla birlikte yayımlanması araştırmacılara Bektaşı-Hurûfi ilişkisini yeni kaynaklar üzerinden inceleme imkânı sunacaktır.

BULGULAR VE TARTIşMA

1. Metnin Yer Aldığı Yazma Hakkında

On iki imam soyundan gelen ve kutsiyetine inanılan dede ailelerini ifade eden ocak (Yaman, 2011: 48-49), Alevi inancını taşıyan toplulukların dini yaşamında önemli bir role sahiptir. Bu misyona istinaden ocak mensupları, müntesiplerinin dini hizmetlerini yerine getirebilmek amacıyla çeşitli dini eserler edinmiş ve bu kapsamda bir külliyyat ortaya çıkmıştır. Bu ocaklardan birisi olan ve Koluacı Hacım Sultan'ın³ evlatlarını ifade eden Koluacı Hacım Sultan Ocağı (Özmen,

² Bektaşılığın nokta ve harflere bakışını açıklamak amacıyla Sunar (1975: 143-145) tarafından bu metinle benzer bir muhtevada sadeleştirilmiş Türkçe bir metin, yazarın kendi çalışması olduğunu çağrıştıran bir üslupla yayımlandığı görülmüştür. Ancak, Sunar tarafından kaynak belirtilmediği ve kullandığı metnin yayımlanan metinle anlamlı derecede örtüşmemesinden dolayı Sunar'ın bu metnin başka bir kopyasını haiz olduğunu iddia etmek makul bir çıkarım değildir. Bu nedenle, çalışmaya konu metnin ilk kez yayımlandığı söylenebilir.

³ *Hacım Sultan Velayethnâmesi*'ne göre Koluacı Hacım Sultan, XIII. yüzyılda yoldaşı ve pirdaşı olan Hacı Bektaş Velî'yle birlikte Hoca Ahmet Yesevi'den aldığı icazetle Rum diyarına varmış ve kendisine rüya âleminde Hz. Muhammed tarafından müjdelenen Germiyan ilinin Susuz mevkiine giderek dergâhını kurmuştur (Gülerer, 2012: 28). Ancak, Hacım Sultan'ın vefatı sonrası Germiyanoğlu Yakub Bey tarafından 1321 yılında bağlanan vakıf, çeşitli sebeplerle, Hacım Sultan ile ilişkisi saptanamayan Dedebalı cemaatine tevliyyet usulüne göre bağlanmıştır (Savaş, 2018: 247). Hacım Sultan evlatları da Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın işaretiyle Halep Türkmenlerinin ana obalarından olan Karacalı obası içinde Hacım Sultan'ın işat geleneğini devam ettirebilmiştir (Özkolaçık, 2023: 169-171). Bu obanın yaylak sahası olan Malatya-Karaca köyünde yerleşik yaşama geçme sürecinde, Hacım Sultan evlatlarından Seyyid Ahmet Dede de bu köye yerleşerek Hacım Sultan Ocağı'nı Karaca köyüne taşımış ve bu köyü ocağın merkezi haline getirmiştir (Özkolaçık, 2023: 167-172). Seyyid Ahmet Dede'nin vefatından sonra tek oğlu Hüseyin'in küçük yaşta olması nedeniyle 1785-1790 yılları arasında işat vazifesinin üstlenilmesi bağlamında bir kargaşa yaşanmış ve Karacalı obasından Molla Haydarlı ailesine mensup Molla Velî adında tarikat kültürüne aşına bir kişi tarafından bu vazife yerine getirilmiştir (Özkolaçık, 2022: 13-14). Bilindiği gibi Molla, Alevi Türkmen topluluklarda bir dedeye bağlı olarak "hocalık" görevini üstlenen okuma bilen görevlilerdir. Mollaların posta oturması erkândan olmasa da bahsedilen olaylar neticesinde yaşanan karışıklıklar nedeniyle bu yönde bir kol hâsil olmuştur. Bu olayların tesirinin günümüze değin sürmesi nedeniyle Aleviliğe dair yapılan bazı çalışmalarda kaynak kişi manipölasyonu ortaya çıkmış ve literatürde hatalı aktarımlarla karşılaşılmıştır. Bu konuda Aksüt'ün (2020: 312-315) çalışması tipik bir kaynak kişi manipölasyonu örneği sergilemektedir [Detaylı bilgi için bkz. Özkolaçık (2022)].

2022: 353-357) mensupları da bahsedilen doğrultuda çok sayıda yazma ve matbu eserden oluşan bir yazılı kaynak birikimine sahiptir.

Bu eserlerden ve belgelerden bir kısmı Özkolaçık (2022: 11-37) tarafından tanıtılmış ve yayımlanmıştır. Tanıtılan eserlerden birisi de ocak dedelerinden Şehit Hüseyin Efendi (1876-1914) tarafından 1898 yılında Kızıklı Ali Efendi'ye⁴ istinsah ettirilen *Hacım Sultan Velayetnâmesi Karaca Köyü Nüshası*'dır. Şehit Hüseyin Efendi, Leğenuşağı ailesinin önde gelen dedelerinden olup yaşadığı dönemde ilmi ve Hacı Bektaş Velî Dergâhı'na olan bağlılığıyla nam salmıştır. Aynı zamanda amcazâdesi olan Hamza Ağa'nın muhtarlığı döneminde köy imamı olarak görev yapan Hüseyin Efendi, Sarıkamış Harekâtı'nda (Aralık 1914-Ocak 1915) şehit düşmüştür. Karaca köyünden yüz civarında genç aynı savaşta şehit düşmesine rağmen nüfus kayıtlarında bir tek Hüseyin Efendi şehit olarak kayda alınmıştır.⁵

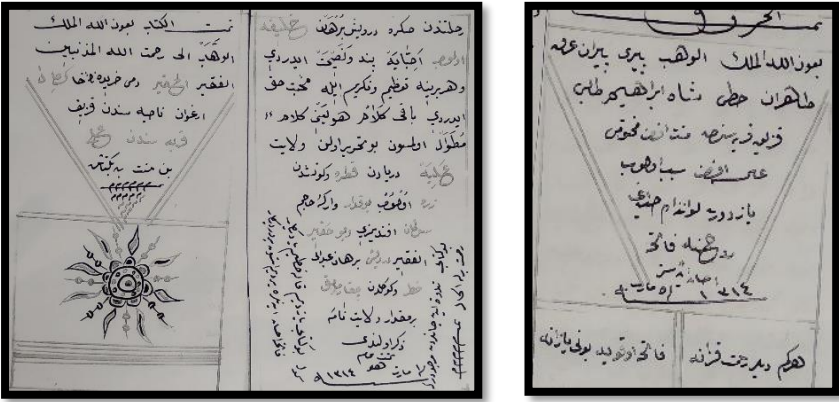
Şehit Hüseyin Efendi, Ahmet Cemalettin Çelebi ile olan yakın ilişkisi ve ailesinin yüzlerce yıldır Hacı Bektaş Velî Dergâhı'na olan bağlılığı nedeniyle hâsıl olan güven neticesinde Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın kütüphanesinden başta çalışmaya konu yazma olmak üzere çok sayıda eser ve belgeyi ödünç alarak istinsah ettirmiş ve ödünç aldığı eserleri iade etmiştir. İstinsah edilen eserler ise Hüseyin Efendi'nin şehadeti sonrası aile fertleri arasında el değiştirmiştir. Ocak mensuplarının aktarımına göre, bu yazmalar özellikle ocak mensuplarına tarikât kültürünün ve ocak geleneğinin aktarılması amacıyla 1980'li yıllara kadar meclislerde okunmuştur. *Hacım Sultan Velayetnâmesi Karaca Köyü Nüshası* ise en son ocak mensuplarından Hüseyin İnan'ın elinde iken bir kopyası yine ocak mensuplarından Bektaş Özkolaçık ile paylaşılmıştır. Bektaş Özkolaçık tarafından iletilen kopya bu çalışmada esas alınmıştır.

Diğer taraftan, zor koşullarda yaşamaya terk edilen ve bu nedenle on-on iki yaşlarında iken babasının Antep'teki taliplerinden Kazıklı aşiretine sığınan Hüseyin, beklenen aksine, hayatta kalmış ve ceddinden tevarüs eden posta oturup evladiye usulünü devam ettirmiştir. Hüseyin Dede'nin Hüseyinoğulları/Leğenuşağı/Leviuşağı olarak bilinen ailesi ise bu misyonu günümüze değin devam ettirmiştir (Özkolaçık, 2023: 171).

⁴ Bu yazmayı bize ulaştıran Bektaş Özkolaçık'ın ifadesine göre Kızıklı Ali Efendi, günümüz Malatya ilinin Arguvan ilçesine bağlı bir Alevî-Türkmen köyü olan Kızıklı'da yaşamıştır. Ali Efendi'ye, hattının düzgünlüğü nedeniyle, çok sayıda cönk yazdırılmıştır. Bu cönklerden bazıları günümüze ulaşmıştır.

⁵ Şehit Hüseyin Efendi ile ilgili bilgiler, Cumhuriyet Özkolaçık tarafından hazırlanan ve yayım sürecinde olan "Hacım Sultan Ocağı" başlıklı kitaptan alınmıştır.

Mukavva cilt içinde, yaklaşık 13x18 cm boyutlarında olan bu yazma, 168 sayfadan oluşmaktadır. Her sayfası on üç satır rik'a hatla okunaklı bir şekilde yazılı olan yazmanın büyük kısmı *Koluaçık Hacım Sultan Velayetnâmesi*'ni içermektedir. 127 sayfa süren velayetnâmeden sonra iki adet künye⁶ eklenmiş ve “*Fi Beyân-ı Üç Sünnet Yedi Farğ*” başlıklı ikinci bölümün ilk makalesine geçilmiştir. Bu makaleden sonra, aynı bölüm içinde, bu çalışmada incelenen “*Der Beyân-ı İlm-i Ali e'l-Murteza ve Keşf-i Sırr-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî*” başlıklı ikinci makale başlamaktadır. Yazmanın 134-146. sayfaları arasında yer alan bu makaleden sonra bir künye⁷ daha eklenmiş ve bu bölüm sonlandırılmıştır. Yazmanın üçüncü ve son bölümü ise “*Haça cüz-i mühimme beyân eder*” başlığı ile kaydedilmiş; ancak tamamlanamamış bir mülhime-nâme⁸ parçasıdır.

Şekil 1: Yazmanın Birinci ve İkinci Bölümlerinin künye sayfaları.

2. Metnin Konusu

Bu metin, Hz. Ali'nin bir ilmi ile Hacı Bektaş Velî'nin bu ilme yönelik keşfinin açıklanacağını ifade eden bir başlıkla başlamaktadır. Bu başlığı müteakip, başlık

⁶ İlk künyede “*Bu kitabı tilavet eden canlardan ricadır ki rahmet birle analar, Kul bu kitabı yazdım kala hatıram yadigâr, Fatıha hân edenlere yardım etsin Perverdigâr, fi 1 Mart Sene 1314*”, ikinci künyede “*Temmet ü'l-kitap bi avnillahi'l-melik el-vehhab el-hak rahmetullah-ül-mürşibin el-fakir el-hakir dem-i haridenin hâk-i pa-yi Arguvan nahiyesinden Kızık karyesinden Ali bin Minnet bin Bektaş*” yazısı yer almaktadır.

⁷ Bu künyede “*Bi avnillahi'l-melik el-vehhab pîr-i pîran ırk-ı tahiran hattı Şah İbrahim Talibi Kızık Karyesinden Minnet Efendi mabdumu Ali Efendi sebep olup yazdıran Levenzade Hüseyin Ağa Ruhuna Fatıha ihsan idesüz. Fi 5 Mart sene 1314. Her kim diler himmet kendine, Fatıha okuya bunu yazana*” yazısı yer almaktadır.

⁸ Gelecekte olacak olaylara dair özgün bir üslupla astronomik ve meteorolojik kavramlardan istifade ederek çıkarımda bulunan eserler “mülhime-nâme” olarak adlandırılmaktadır (Kara, 2016: 209).

ile metin arasında şekli bir ayrıma gidilmeksizin Fusullet suresinin 53. ayetine⁹ yer verilmektedir. Bu ayetin, Allah'ın delillerinin kendi varlıklarında da apaçık bir şekilde gösterileceği ifadesi ile Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin işaret edildiği yönünde tevil yapılmaktadır. Bu ayetten yola çıkılarak kişinin delilleri kendi vücudunda bulması gerektiği belirtilmektedir. Sırr-ı Hakka ağâh olmak isteyen sâlikin âlemleri kendi vücudunda seyredebilmesi turuk-ı aliyye'nin vahdet-i vücûd nazariyesini benimseyen tüm şubelerinde önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Bektaşîlikte de insanın âlem-i sagîr olduğu inancı başta Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât adlı eseri olmak üzere çeşitli eserlerde işlenmiştir.

Bu girizgâh bölümünden sonra eserin kaleme alınış amacı ve iddiası hususlarına geçilmiştir. Buna göre, Arap alfabesinde yer alan yirmi sekiz harf ile bunlara eklenen ve huruf-u mucem olarak adlandırılan Farsça dört harfin her birinin, tıpkı harflerin noktadan zuhur etmesi gibi, Hz. Ali'nin neslinden gelen on iki imam ile on dört masum-u pak'ı ve bunlara ilave olarak; Hz. Fatma, Hz. Hatice, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Halil İbrahim ve Hz. Muhammed'i işaret ettiği¹⁰; bu harflerin aynı zamanda âdemin cemalinde yer alan hat ve uzuvlarla da ilişkilendirilmesi suretiyle âlemdeki tüm güzellikler gibi bu kutsal kişilerin de âdemin cemalinde müşahede edilebileceği savunulmaktadır.

Metnin tamamı bahsedilen kişilerin hangi harf ve âdemin cemâlindeki hangi hatlara denk geldiğini açıklamaktadır. Metinde geçen on dört masum-u pak, Şia fırkalarından İснаәşeriyye'den farklı olarak on iki imamın buluş çağına ermeden vefat eden (şehit edilen) on dört çocuğunu ifade etmekte olup Birge (1991: 165-166) tarafından yayımlanan liste ile aynıdır.¹¹ Ancak; muhtemelen ana metinden pasaj

⁹ “Kür'an'ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımız hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?” (DİB Kur'an-ı Kerim Meâli).

¹⁰ Huruf-u mucem ve bunların temsil ettiği nebiler metinde şu şekilde yer almaktadır: “[145] ... dört dahi vardır ki onlara mucemdir (Pe) (Çe) (Fe) (Ge) imdi bunlar kainatın aslı ve terazişidir (Pe) Âdem babadır (Çe) Nuh nebidir (Fe) Halil İbrahim nebidir (Ge) Muhammed (a.s) ...”.

¹¹ Birge (1991) tarafından on dört masum-u pak şu şekilde listelenmiştir: Muhammed Ekber b. Ali, Abdullah b. Hasan, Abdullah b. Hüseyin, Kâsım b. Hüseyin, Hüseyin b. Zeynelâbidîn, Kâsım b. Zeynelâbidîn, Ali Eftar b. Muhammed el-Bâkır, Abdullah b. Ca'fer es-Sâdık, Yahyâ el-Hâdî b. Ca'fer es-Sâdık, Sâlih b. Mûsâ el-Kâzım, Tayyibe b. Mûsâ el-Kâzım, Ca'fer b. Muhammed et-Takî, Ca'fer b. Hasan el-Askerî, Kâsım b. Hasan el-Askerî. İncelenen metinde ise “[137] ... imdi masum-u pak ol Muhammed Ekber Ali'nin küçük oğludur masum-u Abdullah İmam Hasan'ın oğludur ve masum Abdullah ve Behçet Kâsım İmam Hüseyin'in oğullarıdır ve masum Hüseyin Said ve Kâsım Zeynelabidin oğullarıdır ve masum Ali Esfer İmam Muhammed Bakır oğullarıdır ve masum Abdullah ve Yahya el-Hadi İmam Caferi

transfer edilirken, Cafer b. Muhammed Taki'nin adı eksik yazılmıştır. İsnâaşeriyye'de ise bu kavram ile hata ve günahattan münezzehe olduğuna iman edilen Hz. Muhammed, Hz. Fatıma ve on iki imam kastedilmektedir (Algar, 1993: 227-228).

İncelenen metin, Hurûfî inancının temel kavramlarından olan ve insan cemalinde yer alan hat ve uzuvların bir çizgi ile iki simetrik bölüme ayırarak sayılarının yirmi sekiz ve otuz ikiye ulaşmasına hizmet eden hatt-ı istivâ (Ballı: 63-64) yaklaşımı üzerinden kurgulanmış ve Bektaşîlikte mühim yeri olan mukaddes kişilerin adlarının bu yöntem ile tarikât ehline öğretilmesine çalışılmıştır. Bu yöntem İnşirah suresinin ı. ayetine dayandırılmıştır. Metinde Hurûfî felsefesini öğretme amacı güdülmemiş; bazı Hurûfî metotları kullanılarak bahsedilen isimlerin sanatsal ve ezoterik bir şekilde aktarılması ön planda tutulmuştur.¹² Bu bakımdan, müellifi anonim tutulan bu metnin, daha kapsamlı bir Hurûfî eserinden kırpıldığı ve Bektaşî tarikâtına nispeten uygun hale getirilerek tarikât mensupları arasında kullanıma sunulduğu izlenimi hâsıl olmaktadır. Metinde yer alan imla hataları ile eksik yazılan kelimeler bu görüşü desteklemektedir.

Metnin geneline hâkim bu metodu fehmedemeyenler ve bu sırra agâh olmayan kişiler ise sıklıkla cehaletle itham edilmekte; bu kişilerin tarikâtta yol alamayacağı ve post ile mürşitlik makamının bunlara haram olduğu vurgulanmaktadır. Diğer taraftan metnin çeşitli bölümlerinde, Bektaşîlikte önemli yeri bulunan bazı inançlara detaya girilmeksizin yer verilmiştir. Bu kapsamda, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin nurunun ve vücudunun bir olduğu inancı ile Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât isimli eserinde de yer alan insanın âlem-i sagîr olması (Ballı, 2010: 176) olgusuyla ilişkili olarak insanın göbeğinin altı ile üstünün yere ve göğe benzetilmesine dair izahlar derç edilmiştir. Metin, beyân edilen sırrın ilm-i ledün sırrı olduğu ve Kербela'da izhar kılındığı ifade edilerek müstensihin yazdığı künye ile sonlanmaktadır.

Sadık oğullarıdır ve masum [138] Salih ve Tayyib İmam Musa Rıza'nın oğullarıdır ve masum Cafer ve Kasım İmam Hasan el-Askeri'nin oğullarıdır ..." şeklinde listelenmiştir.

¹² Benzer şekilde, Yunus Emre'nin deyişlerinde görülen ve Hurûfiliği çağrıştıran bazı ibarelerin Yunus Emre'nin Hurûfiliğine işaret edemeyeceğine dair Köprülü'nün (1976, s. 327-331) açıklamaları da bu konuda aydınlatıcıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada incelenen metnin nispeten yakın bir dönemde; 1898 yılında istinsah edilen bir yazmada yer alması, Bektaşîlerin Hurûfilikle özdeşleşmiş hatt-ı istivâ başta olmak üzere çeşitli metotlardan XX. yüzyılın başlarında dahi istifade etmeye devam ettiğini göstermesi bakımından kıymetli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, daha önce yayımlandığı tespit edilemeyen bu metnin, Bektaşîliğin dedegân kolunda yer alan Malatya ilinin Karaca köyünde meskûn Hacım Sultan Ocağı dedesi tarafından istinsah ettirilmesi bu örneği daha da ilginç bir konuma taşımaktadır. Zira, Bektaşî tarikâtının yaygın olmadığı uç bölgelerinde dahi bu metotları kullanan eserlerin bulunması, bu metotların tarikât mensuplarınca yaygın bir aktarım aracı olarak benimsendiğini göstermektedir.

Diğer taraftan, metinde tespit edilen bazı cümle bozukluklarının ve kelime eksikliklerinin, müstensih hatasından ziyade, daha kapsamlı bir metinden alıntı yapılırken ortaya çıktığı izleniminin oluşması, Hurûfi metinlerinin bir elemenden geçirilerek Bektaşî inancına aykırı olan kısımlarının atıldığı savını desteklemektedir. Dolayısıyla bu metin, Bektaşî-Hurûfi ilişkisinin bir metot transferi düzeyinde kaldığı savını somut bir şekilde göstermesi bakımından farklılaşmaktadır. Ayrıca, metinde Hurûfilik inancına ve Hurûfilik'in kurucusu Fazlullah Esterâbâdî'ye dair bir ize rastlanılmaması da bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Aynı şekilde, yayımlanan metin, Bektaşîlerin kullandıkları kaynakları güncelleyerek literatürlerinde dinamizm sağladıklarını da örneklendirmesi bakımından önemli olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Aksu, Hüsamettin (1998). Hurûfilik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 18, s. 408-412). Türk Diyanet Vakfı.

Aksüt, Hamza (2020). *Aleviler*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

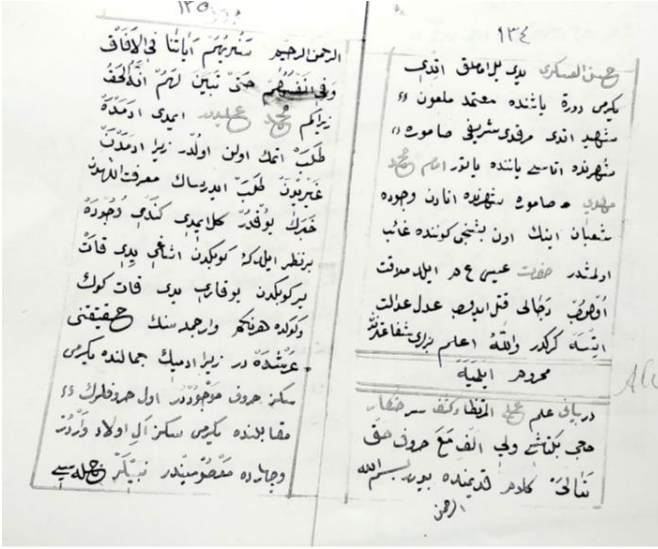
Algar, Hamid (1993). Çârdeh Ma'sûm-i Pâk. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 8, s. 227-228). Türk Diyanet Vakfı.

Attar, Aygün (2006). "Hurûfilik'in Dini ve İdeolojik Boyutları ve Seyyid İmamüddin Nesimi", 1. *Uluslararası Seyyid Nesimi Sempozyumu Bildirileri*, HGKSVY, 30-31.

- Ballı, Hasan Hüseyin (2010). *Fazlullah-ı Hurûfî ve Hurûfîlik* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Birge, John Kingsley (1991). *Bektaşîlik Tarihi*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1973). *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gülerer, Salih (2012). *Hacım Sultan Menâkıbnâmesi Üzerine Bir İnceleme* (Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi.
- Kara, Nimet (2016). “Mülhime-nâme'nin Söz Varlığı”. *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 209-222.
- Köprülü, Fuad (1976). *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Noyan, Bedri (1999). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik (C. 2)*. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Özkolaçık, Cumhuri (2022). “Koluçık Hacım Sultan Ocağına Ait Bazı Belgeler: İcâzet-nâme, Biat-nâme, Velâyet-nâme”. *Edeb Erkân Dergisi*, 2, 11-37.
- Özkolaçık, Cumhuri (2023). “Karaca Köyünün Tarihçesine Dair Bir İnceleme”. *Edeb Erkân Dergisi*, 4, 163-173.
- Özkök, Kahraman (2018). *Bektaşîliğin Bilinmeyenleri*. İstanbul: Revak Kitabevi.
- Özmen, İsmail (2022). *Hacım Sultan Velayetnâmesi*. İstanbul: Sarmal Kitabevi.
- Savaş, Saim (2018). “Dedebâli Cemaati ve Uşak Kazası Dedebalılar Köyü”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 243-262.
- Sunar, Cavit (1975). *Melamilik ve Bektaşîlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Usluer, Fatih (2009). *Hurûfîlik İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Usluer, Fatih (2016). *Kismet-nâme*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yaman, Ali (2011). “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlamı ve Tarihsel Arka Planı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, 60, 43-64.

EKLER

Ek-ı: Orijinal Metin¹³ ve Çevriyazı¹⁴

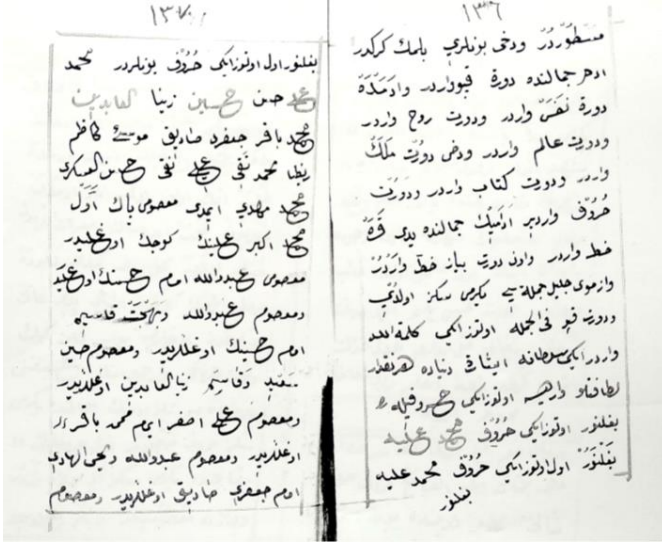

[134] Der beyân-ı ilm-i Ali e'l-Murteza ve keşf-i sırr-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî elif mea huruf Hak Teala kelam-ı keriminde buyurur “*Bismillah- [135] irrahmanirrahim senurîhim âyâtinâ fi-l-âfâki vefî enfusihim hattâ yetebeyene lehum ennehu'l-hakk*”¹⁵ zira kim Muhammed Ali’dir imdi âdemde talep etmek olan oldur zira âdemden gayrıdan talep edersen marifet-i ilahiden haberin yoktur gel imdi kendi vücuda bir nazar eyle ki göbekten aşağı yedi kat göbekten yukarı yedi kat gök ve gökte her ne kim var cümlesinin hakikati arşta’dır zira âdemin cemalinde yirmi sekiz huruf mevcuttur ol hurufların mukabilinde yirmi sekiz âl-i evlat vardır ve çahardeh-i masumindir nebiler cümlesi

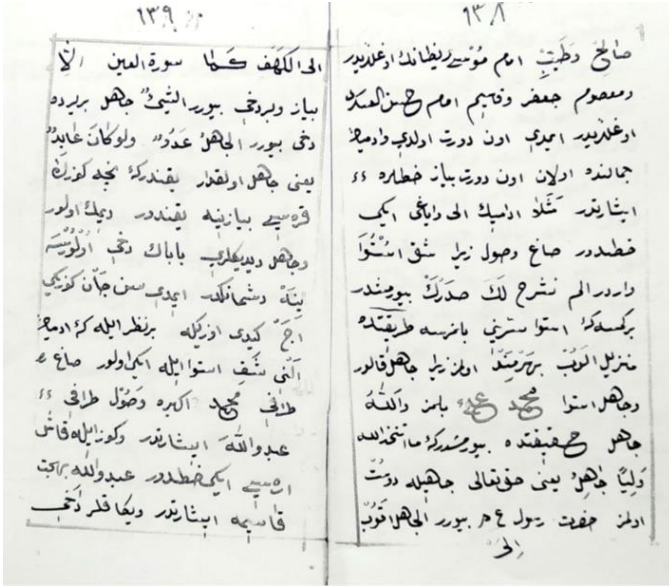
¹³ Bu yazmayı istinsah ettiren Şehit Hüseyin Efendi’ye, yazmayı muhafaza ederek günümüze ulaşmasına vesile olan Hacım Sultan Ocağı mensuplarından (Leğenuşağı ailesi) hakka yürüyenlere ve yazmanın bir kopyasını paylaşan Hüseyin İnan’a Allah’tan rahmet diler, yazmanın kopyasını tarafımıza ulaştıran Bektaş Özkolaçık’a teşekkürlerimizi sunarız.

¹⁴ Metin, Latin harflerine günümüz okunuşlarıyla çevrilmiştir. Arapça hadis ve rivayetler çevrilmemiştir. Ayrıca, müstensih hatası tespit edilen bazı ibareler düzeltilerek “*” sembolü ile işaretlenmiştir. Ancak, eksik yazılan kelimeler ile imlâ hataları düzeltilmemiş/tamamlanmamıştır.

¹⁵ Fussilet 41/53

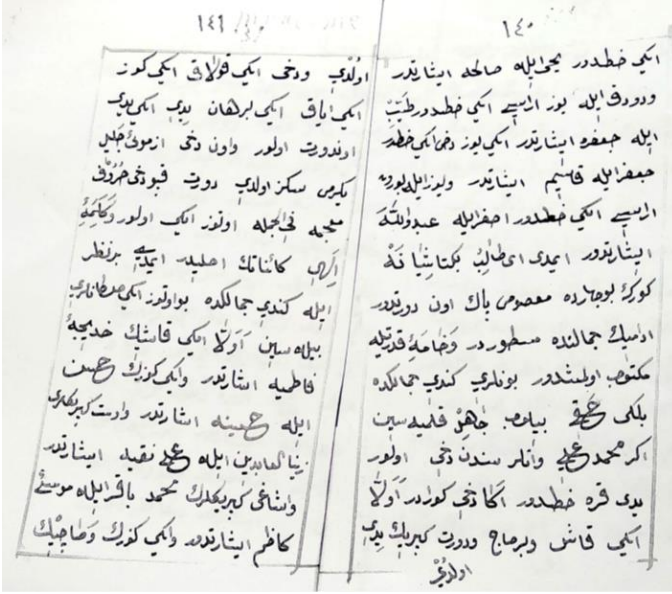
[136] mesturdur ve dahi bunları bilmek gerektir âdem cemalinde dört kapı vardır ve âdemde dört nefis vardır ve dört ruh vardır ve dört âlem vardır ve dahi dört melek vardır ve dört kitap vardır ve dört huruf vardır âdemin cemalinde yedi kara hat vardır ve on dört beyaz hat vardır ez-mü'yî celil-i cümlesi yirmi sekiz oldu ve dört kapı fi'l-cümle otuz iki kelimetullah vardır iki sultana işâret dünyada her ne kadar letafetli var ise otuz iki huruf ile bağlanır otuz iki huruf Muhammed Ali'ye bağlanır ol otuz iki huruf Muhammed Ali'ye [137] bağlanır ol otuz iki huruf bunlardır Muhammed Ali Hasan Hüseyin Zeynelabidin Muhammed Bakır Cafer Sadık Musa Kazım Rıza Muhammed Taki Ali Naki Hasan el-Askeri Muhammed Mehdi imdi masum-u pak ol Muhammed Ekber Ali'nin küçük oğludur masum-u Abdullah İmam Hasan'ın oğludur ve masum Abdullah ve Behçet Kasım İmam Hüseyin'in oğullarıdır ve masum Hüseyin Said ve Kasım Zeynelabidin oğullarıdır ve masum Ali Esfer İmam Muhammed Bakır oğullarıdır ve masum Abdullah ve Yahya el-Hadi İmam Caferi Sadık oğullarıdır ve masum

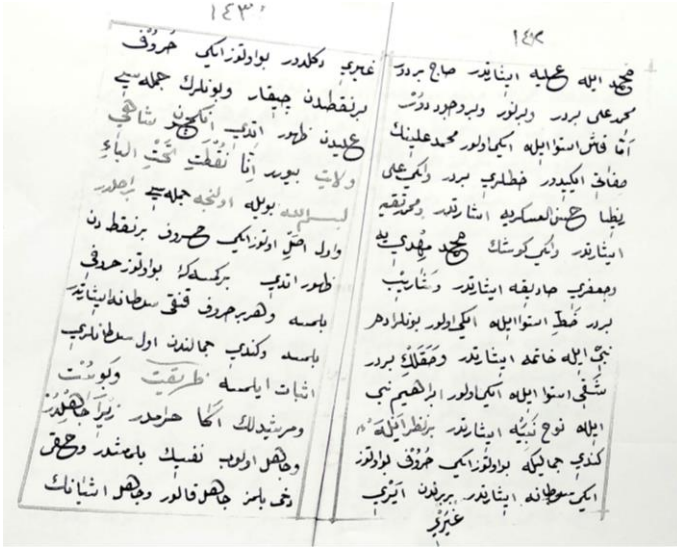
[138] Salih ve Tayyip İmam Musa Rıza'nın¹⁶ oğullarıdır ve masum Cafer ve Kasım İmam Hasan el-Askeri'nin oğullarıdır imdi on dört oldu ve âdemin cemalinde olan on dört beyaz hatlara işaretler meselâ âdemin eli ve ayağı iki hattır sağ ve sol zira şakk-ı istivâ vardır "*Elem neşrah leke sadrak*"¹⁷ buyurmuştur bir kimse ki istivâ sırrını bilmezse tarikâta menzil alıp behremend olmaz zira cahil kalır ve cahil-i istivâ Muhammed Ali'yi bilmez vallahi cahil hakikatte buyurmuştur ki [Arapça] yani Hak Teala cahille dost olmaz Hazret-i Resul (a.s) buyurur [Arapça] [139] [Arapça] ve bir dahi buyurur [Arapça] bir yerde dahi buyurur [Arapça] yani cahil ol kadar yakındır ki nice gözün karası beyazına yakındır demek olur ve cahil dedikleri baban dahi olursa yine düşmanındır imdi sen can gözünü aç kendi özüne bir nazar eyle ki âdemin alnı şakk-ı istivâ ile iki olur sağ tarafı Muhammed Ekber'e ve sol tarafı Abdullah'a işaretler ve gözüyle kaşı arası iki hattır Abdullah Behçet Kasım'a işaretler ve yanaklar dahi

¹⁶ "İmam Musa Rıza" terkininin müstensih hatası olduğu değerlendirilmektedir. Birge'nin (1991, ss. 165-166) listesi de bu hatayı desteklemektedir. Doğrusu "İmam Musa Kazım" olmalıdır.

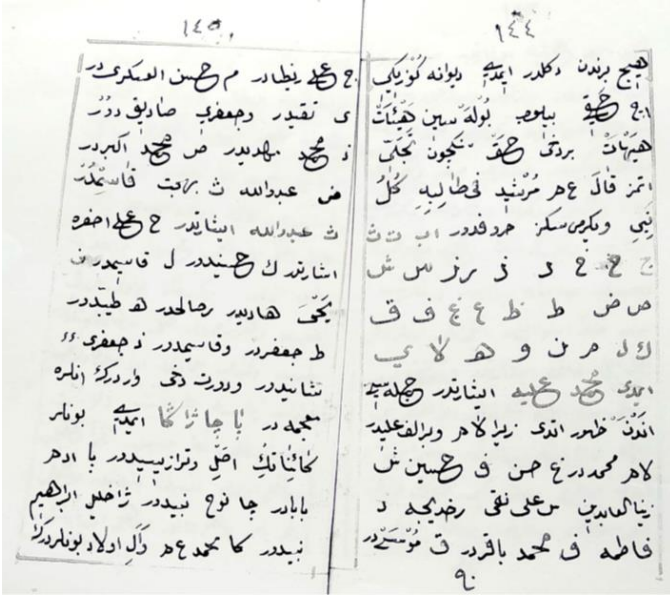
¹⁷ İnşirah 94/1

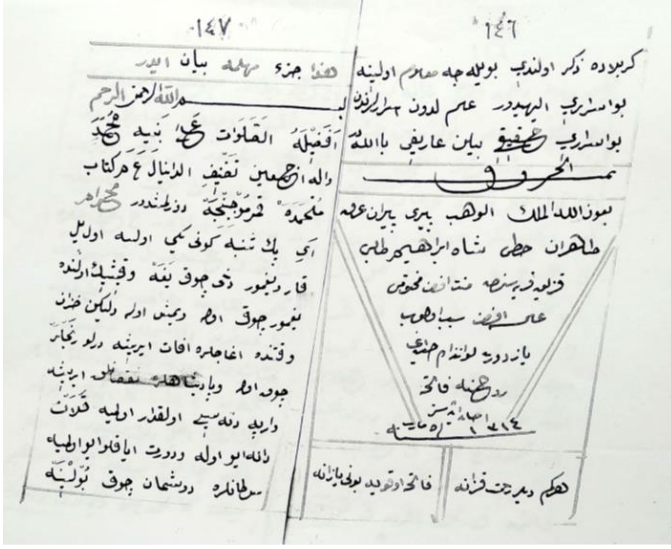
[140] iki hattır Yahya'yla Salih'e işaretir ve dudak ile yüz arası iki hattır Tayyip ile Cafer'e işaretir iki yüz dahi iki hattır Cafer ile Kasım işaretir ve yüz ile burun arası iki hattır Asker ile Abdullah'a işaretir imdi ey talib-i Bektaşşyan* gör ki bu masum-u pak on dördtür âdemin cemalinde mesturdur ve hâme-i kudretiyle mektup olmuştur ki bunları kendi cemalinde bil ki Hakkı bilip cahil kalmayasın eğer Muhammed Ali ve onlar senden dahi olur yedi kara hatlardır ona dahi kördür evvela iki kaş ve bir saç ve dört kirpik yedi [141] oldu ve dahi iki kulak iki göz iki ayak iki burhan yedi iki yedi on dört olur ve on dahi azmun-u celil yirmi sekiz oldu dört kapı dahi huruf-u mucem fi'l-cümle otuz iki olur ve kelime-i [okunamadı] kainatın aslıdır imdi bir nazar eyle kendi cemalinde bu otuz iki sultanları bilesin evvela iki kaşın Hatice Fatma'ya işaretir ve iki gözün Hasan ile Hüseyin'e işaretir ve üst kirpikleri Zeynelabidin ile Ali Naki'ye işaretir ve aşağı kirpiklerin Muhammed Bakır ile Musa Kazım işaretir ve iki gözün ve saçın

[142] Muhammed ile Ali'ye işaretir saç birdir Muhammed Ali birdir ve bir nur ve bir vücuttur ama kaş istivâ ile iki olur Muhammed Ali'nin sıfatı ikidir hatları birdir ve iki Ali Rıza Hasan el-Askeri'ye işaretir ve Muhammed Taki'ye işaretir ve iki gûşun Muhammed Mehdi'ye ve Caferi Sadık'a işaretir ve şarip birdir hatt-ı istivâ ile iki olur bunlar Adem nebi ile hateme işaretir ve sakalın birdir şakk-ı istivâ ile iki olur İbrahim nebi ile Nuh nebiye işaretir bir nazar eyle kendi cemaline bu otuz iki huruf bu otuz iki sultana işaretir birbirinden ayrı [143] gayrı değildir bu otuz iki huruf bir noktadan çıkar ve bunların cümlesi Ali'den zuhur etti onun için şah-ı velayet buyurur [Arapça] böyle olunca cümlesi bir asıldır ve ol asıl otuz iki huruf bir noktadan zuhur etti bir kimse ki bu otuz hurufu bilmese ve her bir huruf hangi sultana işaretir bilmese ve kendi cemalinde ol sultanları ispat eylemese tarikât ve post* ve mürşitlik ona haramdır zira cahildir ve cahil olup nefsin bilmemiştir ve Hakkı dahi bilmez cahil kalır ve cahil eşyanın

[144] heyc birinden değildir imdi divane gözünü aç Hakki bilip bulasın heyet [okunamadı] bir dahi Hak senin için tecelli itmez [Arapça] ve yirmi sekiz huruftur (Elif) (Be) (Te) (Se) (Cim) (Ha) (Hi) (Dal) (Zel) (Re) (Ze) (Sin) (Şın) (Sad) (Dad) (Ti) (Zı) (Ayın) (Gayın) (Fe) (Kaf) (Kef) (Lam) (Mim) (Nun) (Vav) (He) (Lamelif) (Ye) imdi Muhammed Ali'ye işaretir cümlesi ondan zuhur etti zira (Lamelif) (Mim) ve bir (Elif) Ali'dir (Lam) Muhammed'dir (Gayın) Hasan (Fe) Hüseyin (Şın) Zeynelabidin (Sin) Ali Naki ve Hatice (Dal) Fatma (Fe) Muhammed Bakır'dır (Kaf) Musa'dır [145] (Cim) Ali Rıza'dır (Mim) Hasan el-Askeri'dir (Ye) Taki'dir ve Caferi Sadık'tır (Zel) Muhammed Mehdi'dir (Sad) Muhammed Ekber'dir (Dad) Abdullah (Se) Behçet Kasım'dır (Se) Abdullah'a işaretir (Ha) Ali Asker'e işaretir (Kef) Hüseyin'dir (Lam) Kasım'dır (Fe) Yahya Hadi'dir (Re) Salih'tir (He) Tayyip'tir (Ti) Cafer'dir (Vav) Kasım'dır (Zel) Caferi Sani'dir ve dört dahi vardır ki onlara mucemdir (Pe) (Çe) (Je) (Ge) imdi bunlar kainatın aslı ve terazisidir (Pe) Âdem babadır (Çe) Nuh nebidir (Je) Halil İbrahim nebidir (Ge) Muhammed (a.s) ve al-i evlat bunlardır ki

[146] Kerbela'da zikrolundu böylece malum oluna bu esrar-1 [okunamadı] ilm-i ledün esrarlarından bu esrar-1 hakiki beyân arif-i billahtır. Temmetü'l-huruf. Bi avnillahi'l-melik el-vehhab pir-i piran ırk-ı tahiran hattı Şah İbrahim Talibi Kızık Karyesinden Minnet Efendi mahdumu Ali Efendi sebep olup yazdıran Levenzade Hüseyin Ağa Ruhuna Fatiha ihсан idesüz. Fi 5 Mart sene 1314. Her kim diler himmet kendine, Fatiha okuya bunu yazana.